

TIPOLOGIA LOCUINȚELOR DOMNEȘTI DIN SECOLELE XIV-XVI.
CÂTEVA CONSIDERAȚII CU CARACTER PRELIMINAR*

CRISTIAN NICOLAE APETREI**

Despre locuințele domnești din perioada secolelor XIV-XVI s-a scris în aproape întreaga istoriografie a artei medievale românești. De cele mai multe ori, însă, abordările au fost descriptive, având rol de exemplificare, aceasta întrucât multă vreme cunoștințele despre aceste realități materiale au fost extrem de reduse. Dacă pentru cazul Țării Românești, săpăturile arheologice conduse de Virgil Drăghiceanu înainte de Primul Război Mondial au furnizat cazul casei din incinta curții de la Argeș¹, la care s-au raportat apoi primele sinteze de profil, semnate de Nicolae Ghika Budești², Virgil Vătășianu³ și Grigore Ionescu⁴, în cel al Moldovei a lipsit chiar și un astfel de exemplu. Așa se face că primele lucrări de sinteză asupra istoriei arhitecturii moldovenești redactate de Gheorghe Balș poartă titluri care fac trimitere exclusiv la fenomenul constructiv specific mediului ecleziastic⁵.

Cunoștințele despre aceste obiective s-au înmulțit abia în perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, când au fost puse practic bazele arheologiei medievale românești grație cercetărilor cu caracter sistematic desfășurate simultan pe multiple șantiere. Din perspectiva tipului de obiectiv analizat aici, se poate spune că a acest din urmă răstimp a fost marcat de două faze: prima a cuprins anii '50 și '60, când au fost investigate în special complexe monahale și edificiile laice prezente în cadrul

* Abrevieri: BCMI - Buletinul Comisiunii (Comisiei) Monumentelor Istorice; BMI - Buletinul Monumentelor Istorice; CA - Cercetări Arheologice; RMM-MIA - Revista Muzeelor și Monumentelor. Seria Monumente Istorice și de Artă; SCIA(-AP) - Studii și Cercetări de Istoria Artei (Seria Arte Plastice); SCIV(A) - Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie).

** Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați.

¹ Virgil N. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923.

² N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, vol. I, *Originile și înrăuririle străine până la Neagoe Basarab*, în „BCMI”, XX, 1927, p. 123.

³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, București, 1959, p. 208.

⁴ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, *De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul veacului al XVI-lea*, București, 1963, pp. 67-68; Idem, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, pp. 157. De notat este faptul că în prima sa sinteză (*Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, pp. 406 și urm.) nu este tratat nici măcar acest exemplu, fiind analizate în schimb cazul curții de la Brâncovenesti, din secolul al XVII-lea.

⁵ G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în „BCMI”, XVIII, 1925; Idem, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, în „BCMI”, XXI, 1928.

acestora (edificii care pot fi atribuite adesea domnitorilor ctitori ai respectivelor complexe); în vreme ce a doua a cuprins anii care au urmat până în contemporaneitatea imediată, când au fost desfășurate cercetări sistematice și în cadrul reședințelor domnești propriu-zise, rezultatele materializându-se prin descoperirea unor locuințe care în mod cert pot fi asociate cu prezența instituției domnești.

Creșterea numărului de edificii civile atribuite domniei a condus încă din anii '50 la o primă încercare de încadrare într-o tipologie a edificiilor cunoscute la acea vreme. Încercarea o datorăm istoricului de artă Corina Nicolescu, care a dedicat un studiu special locuințelor domnești (de fapt, clisiarnițelor) din incintele mănăstirilor Probota, Bistrița și Moldovița. În ciuda faptului că analiza era precumpănitor una arhitecturală, argumentele aduse în discuție accentuau mai mult asupra unui tip funcțional pe care l-ar alcătui cele trei locuințe, decât asupra unuia arhitectural⁶. Corina Nicolescu a revenit însă asupra problemei în volumul de sinteză dedicat vechilor case, conace și palate românești, unde problema a fost tratată și sub acest ultim aspect. Beneficiind de aportul unor date suplimentare, furnizate de lucrările de restaurare desfășurate într-un număr important de complexe mănăstirești, autoarea sus menționată a ajuns la concluzia că locuințele domnești pot fi clasificate în două mari categorii: *locuințe mănăstirești simple și palate mănăstirești*.

Prima dintre ele include cele trei locuințe analizate în studiul din 1954, la care au fost adăugate cele de la Putna și Voroneț, precum și casa numită „a domniței Ruxandra”, din cadrul mănăstirii Slatina. Elementele comune tuturor acestor clădiri erau în special proporțiile reduse și structura simplă a planului. În general, avem de-a face cu construcții formate din parter și etaj, care înseriau trei până la cinci camere la fiecare dintre cele două nivele, astfel încât dispozițiile acestora din urmă ajungeau să fie aproape similare. Majoritatea acestor locuințe includeau și câte un turn cu două etaje, compus dintr-o încăpăre la parter, un paraclis la primul etaj și o cameră de veghe cu deschideri largi (uneori cu funcție de clopotniță), la etajul al doilea⁷.

În comparație cu aceste edificii, palatele se disting printr-o anumită amploare pe care o capătă proporțiile și un plus de complexitate în structura planimetrică. Organizarea spațiului se face prin intermediul unui număr mai mare de încăperi, iar acestea încetează să mai fie înșirate una după alta, de-a lungul axei longitudinale, pentru a fi dispuse după un plan mai complicat cu intrări multiple. Dintre edificiile ridicate până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Corina Nicolescu includea în această categorie casele domnești de la Slatina, Pângărați, Galata și Sucevița⁸.

Privind cu atenție tipologia avansată de Corina Nicolescu, se poate observa faptul că demersul acesteia a fost unul limitat, atât din punct de vedere material, cât și din punct de vedere geografic: el a vizat în mod exclusiv categoria locuințelor ridicate în incintele mănăstirilor, iar aceasta categorie a fost studiată doar în raport cu spațiul Moldovei. De la publicarea lucrării despre vechile case, conace și palate românești cunoștințele despre acest tip de edificii s-au îmbogățit însă în mod semnificativ, prin publicarea atât a rezultatelor cercetărilor arheologice desfășurate în incintele unor

⁶ Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV-XVI*, în „SCIA”, I, 1954, nr. 3-4, pp. 63-82.

⁷ Eadem, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, pp. 74-79.

⁸ *Ibidem*, pp. 79-83.

reședințe domnești, cât și a rezultatelor unor cercetări care au avut drept obiect de investigație alte mănăstiri domnești decât cele luate în calcul de Corina Nicolescu. Date fiind aceste realități istoriografice, credem că devine obligatorie o reconsiderare a tipologiei înaintate de cercetătoarea amintită, pentru a vedea în ce măsură este ea afectată de numeroasele date noi obținute în acest răstimp de arheologia medievală românească. Nu trebuie uitat însă că progrese similare au fost făcute și în raport cu spațiul Țării Românești și că între edificiile scoase la iveală în cele două principate extracarpatice nu există doar similitudini funcționale, ci și constructive. Concluzia care se desprinde în final de aici este aceea că în ultima vreme au fost create suficiente premise pentru o discuție privitoare la existența unei tipologii comune a locuințelor domnești din Țara Românească și Moldova, motiv pentru care prin intermediul rândurilor de față, vom încerca să deschidem această discuție.

În primul rând trebuie spus că pentru ambele categorii de locuințe domnești trebuie eliminat determinantul „mănăstiresci”, întrucât edificii care se integrează în această categorie arhitectonică au funcționat și în cadrul unor ansambluri rezidențiale laice. Rezultă, prin urmare, că ele nu sunt specifice exclusiv mediului monahal, ceea ce înseamnă mai departe că, dacă menținem criteriile de definire date de Corina Nicolescu, cele două grupuri de locuințe mai sus menționate pot fi redenumite într-o manieră mai simplă, drept *case domnești* și *palate domnești*. La aceste două tipuri rezultatele cercetărilor arheologice ne permit însă adăugarea și a unui al treilea: *turnurile donjon*.

1. Casele sau edificiile cu planuri simple constituie categoria cea mai numeroasă de locuințe regăsite în cadrul ansamblurilor rezidențiale domnești. Grație acelorași cercetări arheologice invocate mai sus, ele pot fi divizate, la rândul lor, în două subtipuri: *case cu etaj* și *case cu pivniță*.

1. 1. În subtipul *caselor cu etaj* intră în primul rând locuințele mănăstiresci analizate în studiile sale de Corina Nicolescu: faza A a celei de-a doua case domnești de la Putna, aflată pe latura sudică a mănăstirii (fig. 5)⁹; casa domniței Ruxandra situată pe latura de Vest a incintei mănăstirii Slatina (fig. 4)¹⁰; respectiv clisiarnițele de la Bistrița (fig. 1), Moldovița (fig. 2) și Probota (fig. 3)¹¹. Ar mai putea fi adăugate aici casa ridicată de Ștefan cel Mare pe întreaga latură de Nord a Curții domnești de la Suceava (fig. 6, construcția „C 5”)¹², care, judecând după grosimea mare a zidurilor, a avut foarte probabil și etaj; casa de pe latura de Nord a mănăstirii Sucevița (fig. 21, construcția „C”)¹³, precum și arhondaricul mănăstirii de la Buda (jud. Buzău)¹⁴.

⁹ Ștefan Balș, *Casa domnească de la Putna. Istoricul proiectului de restaurare*, în „RMM-MIA”, XIII, nr. 2, 1982, pp. 11-12; Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu, Radu Ciuceanu, *Principalele probleme și rezultate ale cercetării arheologice a Casei domnești de la Mănăstirea Putna*, în „RMM-MIA”, XIV, nr. 3, 1983, pp. 38-39, fig. 9.

¹⁰ C. Nicolescu *Case, conace și palate*, p. 75, cu planul construcției la p. 77.

¹¹ Eadem, *Locuințe domnești*, pp. 63-82; Eadem, *Case, conace și palate*, pp. 75-78.

¹² M. D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, București, 1988, pp. 143-144 și fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989, pp. 80 și fig. 8.

¹³ Nicolaie N. Pușcașu, Voica Maria Pușcașu, *Rezultatele săpăturilor de cercetare arheologică efectuate la Mănăstirea Sucevița în anii 1962-1965 și 1968*, în vol. *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. II, Ieremia Movilă. *Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, p. 14 și fig. 7.

¹⁴ V. N. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda, Lapoš și Tisău-Buzău*, în „BCMI”, XXIV, 1931, p. 162, fig. 6.

Locuințe asemănătoare găsim și în mediul constructiv boieresc, de cele mai multe ori fiind vorba despre structuri ceva mai simple. Pot fi menționate aici casele reședințelor de la Netezi (jud. Neamț)¹⁵, Polata (Târgu Jiu) (locuința „A”)¹⁶, Cătălui (jud. Călărași)¹⁷, Runcu (jud. Gorj)¹⁸, precum și casa, probabil boierească, din incinta mănăstirii Coșuștea-Crivelnic (Firizu, jud. Mehedinți)¹⁹.

1. 2. *Casele cu pivniță* reprezintă o altă structură etajată, care combina de această dată un nivel subteran cu rosturi gospodărești (pivniță sau beci) și unul construit la suprafața solului, cu funcție de locuință propriu-zisă. În cadrul acestui program constructiv trebuie remarcată prezența regulată a gârliciului, o încăpere îngustă construită în pantă, cu sau fără scări, prin intermediul căreia se făcea accesul în spațiul subteran. Formulele alese pentru amplasarea acestui din urmă spațiu au fost destul de variate, ele ajungând să diversifice considerabil modul de organizare a spațiului.

1. 2. 1. O primă variantă a acestui program constructiv poate fi considerată cea în care gârliciul de acces se prezenta ca un decroș al planului clădirii propriu-zise, el urmând să fie regăsit, așadar, în afara perimetrului pivniței, fie pe latura scurtă a clădirii, fie pe cea lungă.

Din categoria caselor cu gârliciul dispus perpendicular pe latura scurtă, ne sunt cunoscute casele din cadrul curților domnești de la Suceava (fig. 6, construcția „C3”)²⁰, Hârlău²¹, Bacău (fig. 7)²², Vaslui (fig. 8)²³ și, probabil, Piatra Neamț²⁴, precum și casa lui Alexandru cel Bun descoperită în incinta mănăstirii Bistrița (fig. 9)²⁵. Locuințele domnești din această categorie își găsesc analogii atât printre casele boierești, cât și printre cele orășenești. Sunt de menționat în acest sens, locuințele „C” și „D” din cadrul

¹⁵ Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, în „SCIVA”, 36, 1985, nr. 4, p. 302 și fig. 1.

¹⁶ Venera Rădulescu, Gheorghe Calotoiu, *Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj*, în „CA”, V, 1982, pp. 119-126, fig. 1.

¹⁷ Gheorghe Cantacuzino, George Trohani, *Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov*, în „CA”, III, 1979, p. 276, fig. 2a.

¹⁸ V. Rădulescu, *Săpăturile arheologice de la Runcu*, „CA”, VII, 1984, p. 176 și fig. 1.

¹⁹ Al. Bărcăcilă, *Mănăstirea Coșuștea-Crivelnicu, Mehedinți. Descoperire arheologică*, în „BCMI”, XXVIII, 1935, pp. 172-173, fig. 24-25.

²⁰ M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 139-140, fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 76-77, fig. 9, 13.

²¹ Stela Cheptea, *Un oraș medieval: Hârlău*, Iași, 2000, p. 137, p. 141, fig. 7-8, 15.

²² Alexandru Artimon, *Noi contribuții arheologice privind Curtea domnească din Bacău*, în „Carpica”, XVIII-XIX, 1986-1987, pp. 288-289, fig. 1, 4; Idem, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, în „RMM-MIA”, XVIII, 1987, nr. 2, pp. 7-9, fig. 1, 6; Al. Artimon, Ioan Mitrea, *Bacău. Reședință voievodală*, Bacău, 1996, p. 71, fig. 28-29.

²³ Alexandru Andronic, Rica Popescu, *Curtea domnească de la Vaslui din vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Muzeul Național”, VI, 1982, p. 157; Idem, *Șantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1980-1981 de la Curtea domnească*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, V-VI, 1983-1984, p. 216, fig. 1.

²⁴ C. Matasă, *Șantierul arheologic Piatra Neamț*, în „SCIV”, VI, nr. 3-4, 1955, pp. 820-823, fig. 2; Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1968, p. 230; Leon Șimanschi, *Curtea și biserica domnească din Piatra Neamț*, București, 1969, p. 13.

²⁵ L. Bătrîna, A. Bătrîna, *O locuință domnească din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „RMM-MIA”, VI, 1975, nr. 2, pp. 74-75, fig. 1.

ansamblului de la Polata (Târgu Jiu)²⁶, casa banului Udriște din Mărgineni (Filipeștii de Târg, jud. Prahova)²⁷, casa lui Barbu clucerul din Vădenii de Sus (Târgu Jiu)²⁸, precum și unele locuințe descoperite la Târgoviște²⁹ și Târgul de Floci (Giurgeni, jud. Ialomița)³⁰.

În categoria caselor cu gârliciul amplasat pe latura lungă a clădirii putem include cele două case domnești de la Curtea de Argeș (fig. 10)³¹, prima casă domnească de la Târgoviște (fig. 10)³², locuința din incinta mănăstirii Vodița (fig. 11)³³, casa recent descoperită în incinta mănăstirii Voroneț (construită în epoca lui Alexandru cel Bun și refăcută apoi de Ștefan cel Mare)³⁴, faza B a celei de-a doua casei domnești de la Putna, situată pe latura sudică a complexului monahal (fig. 5)³⁵, locuința ridicată de Petru Rareș în incinta ctitoriei sale de la Probota (fig. 18, construcția „H”)³⁶, prima casă domnească din complexul mănăstirii Sucevița (fig. 21, clădirea „A”)³⁷, precum și casa lui Alexandru II Mircea din incinta mănăstirii Sf. Troiță din București (fig. 20)³⁸. Trebuie remarcat că ultima dintre ele reflectă un stadiu ceva mai înaintat din evoluția acestui gen de clădiri, întrucât aici gârliciul se prelungește pentru prima dată în interiorul pivniței, delimitând două spații cu dimensiuni și funcții diferite³⁹. Și această

²⁶ V. Rădulescu, Iulian Cămui, *O locuință cu pivniță de piatră din sec. XIV-XV la Polata, jud. Gorj*, în „CA”, VIII, 1986, pp. 101-111; V. Rădulescu, *Date arheologice referitoare la așezarea medievală de la Polata, municipiul Tg. Jiu, jud. Gorj*, în „CA”, X, 1997, pp. 249-252.

²⁷ Al. Zagoritz, *Biserica și casa din Mărgineni*, în „BCMF”, XIX, 1926, p. 112; Călin Hoinărescu, *Ctitoriile cantacuzine din Prahova – premisă fundamentală a arhitecturii brâncovenești*, în „RMM-MIA”, XVI, 1985, nr. 1, p. 62 și fig. 59.

²⁸ Șt. Balș, *Vechi locuințe boierești din Gorj*, în „SCIA”, I, 1954, nr. 3-4, pp. 91-92; Adrian Corvătescu, *Casa Brăiloiu din Vădeni. Cercetări de arhitectură*, în „RMM-MIA”, XIII, 1982, nr. 1, p. 45 și fig. 3.

²⁹ Gheorghe I. Cantacuzino, Petru Diaconescu, Gabriel Mihăescu, *Date arheologice asupra unor vestigii medievale din zona centrală a orașului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XV, 1984, nr. 2, p. 39 și fig. 1.

³⁰ Anca Păunescu, Dana Mihai, *Tipuri de locuințe documentate arheologic la Orașul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomița*, în „Ialomița. Studii și Comunicări de Istorie, Arheologie, Etnografie”, III, 2000, pp. 87-88, pl. 4.

³¹ Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, pp. 34-37, fig. 4; Cristian Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, vol. I, București, 2001, pp. 99-100, fig. 114-115.

³² N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Curtea domnească din Târgoviște*, în „Documente recent descoperite și informații arheologice”, 1987, pp. 73-75; Cr. Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, p. 101, fig. 117; N. Constantinescu, Corneliu Ionescu, P. Diaconescu, V. Rădulescu, *Târgoviște. Reședința voievodală, 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1986)*, Târgoviște, 2009, pp. 94-95 și fig. 45.

³³ Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei ruinelor fostei Mănăstiri Vodița*, în „SCIV”, 22, 1971, nr. 3, p. 475 și fig. 1; Cr. Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, p. 118, fig. 129.

³⁴ Florin Hău, *Unele observații în legătură cu recente săpături arheologice de la Mănăstirea Voroneț*, comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice organizată de Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra Neamț, 19-20 noiembrie 2010.

³⁵ M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 39. Din prezentarea făcută de autori lipsește mențiunea gârliciului; el trebuie subînțeles însă, cu atât mai mult cu cât este figurat pe latura de Nord în planul construcțiilor de pe laturile de Est și de Sud ale incintei mănăstirii.

³⁶ Voica Maria Pușcașu, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998*, Vaslui, 1999, nr. 113, p. 91, pl. 113.

³⁷ N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 11 și fig. 7.

³⁸ Ion Ionașcu, Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu Vodă și biserica Bucur*, în vol. *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, coord.: I. Ionașcu, București, 1959, fig. 12, pl. XLVI-XLIX.

³⁹ Tereza Sinigalia, *Programul civil și rolul comanditarului în arhitectura din Țara Românească din secolul al XVI-lea*, în „SCIA-AP”, 40, 1993, p. 23.

categorii își găsește analogii în mediile constructive boierești și orășenești, după cum se poate observa analizând programele constructive ale caselor boierești de la Hinătești (Râmnicu Vâlcea)⁴⁰, Strehaia (jud. Mehedinți)⁴¹, mănăstirea Bradu (Haleș, jud. Buzău)⁴², mănăstirea Comana (jud. Giurgiu)⁴³, Mărăcineni (Cernica, jud. Ilfov)⁴⁴, Coiani (Mironești, jud. Giurgiu)⁴⁵, Văcărești (jud. Prahova)⁴⁶, precum și prima fază constructivă a casei „Nifon” din Târgoviște⁴⁷.

1. 2. 2. Varianta a doua se prezintă drept rezultat al unei alte evoluții care a marcat locuința cu gârlici decroșat. Este vorba despre un gen de construcție care a renunțat la amplasarea excentrică a gârliciului în raport cu corpul clădirii, optând pentru un culoar descendent inclus în volumul pivniței, construit paralel și, de obicei, contiguu cu una dintre laturile sale.

Trebuie remarcat că soluțiile la care au apelat constructorii lor sunt identice cu cele puse la dispoziție de casa cu pivniță și gârlici decroșat, astfel încât avem de-a face cu aceeași varietate tipologică dictată de poziția gârliciului în raport cu corpul clădirii. În acest sens este de notat prezența gârliciului atât pe latura scurtă – așa cum sunt cazurile caselor domnești din cadrul mănăstirilor Cozia (fig. 12)⁴⁸ și Mihai Vodă din București (fig. 19)⁴⁹, al locuinței din cadrul reședinței de la Pitești⁵⁰ și cel al locuinței vestice din incinta Curții domnești de la Bacău (fig. 13)⁵¹ –, cât și pe latura lungă a clădirii, așa cum este cazul locuinței „C4” din colțul Sud-Estic al ansamblului Curții de

⁴⁰ Elena Busuioc, *Curtea feudală de la Hinătești*, în „Documente recent descoperite și informații arheologice”, 1982, pp. 48-52; E. Busuioc, Petru Beșliu, *Descoperirea unei curți feudale românești la Hinătești*, în „Studii Vălcene”, 5, 1982, pp. 37-40.

⁴¹ V. M. Pușcașu, *Date noi cu privire la evoluția ansamblului de arhitectură medievală de la Strehaia*, în „BMI”, XXXIX, 1970, nr. 3, pp. 29-31, fig. 5; T. Sinigalia, *Locul ansamblului de la Strehaia în arhitectura Țării Românești*, în „SCIA-AP”, 35, 1988, p. 22.

⁴² Ion Chicideanu, Constanța Modoran, *Mănăstirea Bradu. Scurt istoric și cercetări arheologice*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, vol. II, sub îngrijirea dr. Antonie Plămădeală, București, 1983, p. 199 și planșa 188.

⁴³ L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Evoluția ansamblului fostei Mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în „RMM-MIA”, V, 1974, nr. 1, p. 23, pl. 1.

⁴⁴ Gh. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în „SCIV”, XIV, 1963, nr. 2, p. 366, fig. 2.

⁴⁵ Gh. I. Cantacuzino, Gh. I. Sion, *Ruinele curții feudale de la Coiani-Mironești (județul Giurgiu). Date arheologice și arhitectonice*, în „BCMI”, s. n., an I, 1990, nr. 1, pp. 62-69, fig. 1, 4.

⁴⁶ G. Mihăescu, Eugen Fruchter, *Curtea Domnească din Târgoviște*, București, 1986, p. 199; Gheorghe Olteanu, *Bucureștii de odinioară* Ovidiu Cârșina, Denis Căprăroiu, *Repertoriul arheologic al județului Dâmbovița*, vol. II, Târgoviște, 2003, p. 113.

⁴⁷ C. Ionescu, *Complexul istoric și de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XVI, nr. 1, 1985, p. 46, fig. 18; Idem, *Restaurarea casei „Nifon” din cadrul Mănăstirii Stelea, Târgoviște*, în „RMI”, LX, nr. 1, 1991, pp. 66-77, fig. 3, 6; Cr. Moisesescu, *Târgoviște, monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 68, fig. 72.

⁴⁸ Pavel Chihaia, *Etape de construcție la complexul monastic Cozia*, în *Pagini de veche artă românească*, vol. II, București, 1972, p. 121, fig. 25-27.

⁴⁹ Gh. Cantea, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi*, în vol. *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, pp. 101-102, fig. 24.

⁵⁰ Reconstituirea planimetriei acestei case domnești este ipotetică și ne aparține; ea se bazează pe datele furnizate de Teodor Cioflan și Romeo Maschio, *Dovezi arheologice privind existența unei curți domnești temporare la Pitești*, în „Argessis. Studii și Comunicări. Istorie”, tom VIII, 1999, pp. 131-132.

⁵¹ Al. Artimon, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, pp. 4-6, fig. 1; Al. Artimon, I. Mitrea, *Bacău. Reședință voievodală*, pp. 68-70, fig. 27.

la Suceava (fig. 6)⁵². Toate cele cinci situații menționate pledează pentru încheierea că în cadrul acestei variante, gârliciul se desfășura aproximativ pe întreaga lățime a construcției. Concluzia trebuie însă nuanțată, întrucât dispunem și de alte cazuri, care se integrează în aceeași variantă, dar care infirmă o afirmație atât de categorică. Avem în vedere aici palatul Mitropoliei din Târgoviște⁵³, o altă locuință din Târgoviște, descoperită în zona viitoarei mănăstiri Stelea⁵⁴, precum și casa marelui logofăt Vlaicu din Piscani (jud. Argeș)⁵⁵. În aceste ultime situații gârliciul era dispus paralel cu latura lungă, însă lungimea sa nu o mai urma de regulă pe cea a clădirii, ci se limita doar la prima jumătate a ei. Prin urmare, dacă afirmația de mai sus rămâne validă pentru cazul caselor domnești, ea trebuie totuși emendată dacă este să o raportăm la întregul corpus al locuințelor cunoscute care aparțin acestei variante.

2. Palatele sau edificiile cu planuri complexe. Dintre construcțiile incluse de Corina Nicolescu în lista acestei categorii de locuințe, poate fi păstrat doar palatul din incinta mănăstirii Slatina – palat aflat între biserică și zidul Sudic al incintei, care funcționează în prezent drept trapeză –, întrucât celelalte trei obiective aduse în discuție se dovedesc a fi fost construite ulterior anului 1600. Palatul de la Pângărați, aflat pe latura Vestică a complexului, a fost ridicat la mijlocul secolului al XIX-lea, după demolarea unei construcții anterioare rămasă necunoscută⁵⁶; cel din incinta mănăstirii Galata a fost construit între anii 1726-1728, pentru a înlocui casele din secolul al XVI-lea demolate din ordin domnesc⁵⁷; în vreme ce în cazul palatului de la Sucevița, avem de-a face cu o clădire alcătuită din două componente ridicate în momente diferite: vechea casă domnească cu pivniță, ridicată la sfârșitul secolului al XVI-lea, căreia, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, i-a fost adosat un nou corp de clădire⁵⁸. În consecință, tipul de construcție analizat aici poate să capete consistență în raport cu perioada secolelor XIV-XVI, abia odată cu adăugarea palatelor din incintele curților domnești de la Târgoviște (fig. 14) și București (fig. 15-16), ridicate de Mircea cel Bătrân⁵⁹ și Petru Cercel⁶⁰, respectiv Vlad Țepeș⁶¹ și Mircea Ciobanul⁶², a primei case

⁵² M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 141-142 și fig. 21; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, p. 79 și fig. 8.

⁵³ P. Diaconescu, G. Mihăescu, *Complexul monumental al Mitropoliei din Târgoviște. Rezultatul cercetărilor arheologice*, în „RMM-MIA”, XIX, 1988, nr. 2, p. 63, pl. I.

⁵⁴ C. Ionescu, *Complexul istoric și de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Târgoviște*, în „RMM-MIA”, XVI, 1985, nr. 1, p. 35, fig. 2.

⁵⁵ Spiridon Cristoce, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 87; Idem, *Cercetările arheologice de la Piscani, județul Argeș*, în „Argessis. Studii și Comunicări. Istorie”, X, 2001, pp. 128-129.

⁵⁶ Vezi Gh. I. Cantacuzino, *Date arheologice și istorice privind Mănăstirea Pângărați*, în „Memoria Antiquitatis”, XXI, 1997, p. 241, 249.

⁵⁷ Nicolae Grigoraș, *Un important monument de artă al Iașului: Galata*, în „Cercetări Istorice”, s. n., II, 1971, p. 363; Lista monumentelor istorice din județul Iași din anul 2004 - aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministrului Culturii și Cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, an 172 (XVI), Nr. 646 bis din 16 iulie 2004.

⁵⁸ Cf. N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *op. cit.*, p. 11, 15 și fig. 7.

⁵⁹ Cr. Moises, *Prima Curte domnească de la Târgoviște*, în „BMI”, XXXIX, 1970, nr. 1, pp. 11-15; Idem, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, pp. 39-46.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 47-52.

⁶¹ Panait I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV-XV*, în „Revista Muzeelor”, IV, 1969, p. 316 și fig. 1.

⁶² Idem, *Curtea domnească din București în secolul al XVI-lea*, în „BMI”, XLII, 1973, nr. 2, pp. 3-9.

domnești de la Putna, situată în colțul Sud-Estic al incintei complexului (fig. 5)⁶³, precum și a locuinței construite de Petru Rareș în incinta mănăstirii Bistrița⁶⁴. Nu știm cu exactitate cum va fi arătat locuința principală a Curții domnești de la Iași⁶⁵, dar având în vedere resturile disparate descoperite în cursul cercetărilor arheologice⁶⁶, este foarte probabil ca și aici să avem de-a face cu un plan complex specific unui palat, cel puțin pentru secolul al XVI-lea. O supoziție asemănătoare se poate face și în legătură cu casa domnească de la Târgșor (fig. 17), investigațiile desfășurate aici scoțând la lumină o situație planimetrică ce pare să pledeze în aceeași direcție⁶⁷. De remarcat este faptul că atât palatele din Târgoviște și București, cât și cel studiat de Corina Nicolescu la Slatina, sunt ridicate deasupra unor pivnițe de mari dimensiuni. Reședințele de la Târgșor⁶⁸ și Bistrița (faza Petru Rareș) dispuneau și ele de câte o pivniță – din categoria celor cu gârliciul dispus pe latura scurtă a clădirii –, însă de această dată avem de-a face cu construcții ale căror prime nivele supraterane depășeau în mod considerabil perimetrele pivnițelor pe care le suprapuneau. Mai mult decât atât, în cazul palatului de la Bistrița, există argumente solide în sprijinul ideii că deasupra parterului s-a aflat și un etaj și că ambele nivele supraterane au fost decorate cu fresce murale (fig. 9)⁶⁹. În ceea ce privește situația primei case domnești de la Putna și a curții de la Iași – în măsura în care pe aceasta din urmă o acceptăm în categoria palatelor –, ele vin să probeze în schimb existența în repertoriul acestui tip de locuințe domnești și a unor edificii fără pivniță. Rezultă că și în acest caz putem folosi drept criteriu secundar de clasificare prezența pivniței, astfel încât în final obținem și în acest caz două subtipuri: *cu pivnițe și fără pivnițe*.

3. Turnurile-donjon pot fi definite urmând trăsăturile donjoanelor din Transilvania, construcțiile de acest fel cele mai apropiate în timp și spațiu de mediul constructiv extracarpatic, așa cum au fost ele sintetizate mai demult de un bun cunoscător al acestor realități: „o înălțare arhitectonică supraetajată, cu caracteristici militare, destinată unei locuiri restrânse, fără să aibă inițial alte rosturi auxiliare (turn de poartă, de flancare a incintelor, de observație, clopotniță), în jurul căreia gravitează toate celelalte componente ale cetății și care corespunde temporal manifestărilor romaniceului târziu și goticului”⁷⁰. Despre turnul-locuință al unei cetăți, putem vorbi

⁶³ M. D. Matei, Al. Rădulescu, R. Ciuceanu, *op. cit.*, p. 41 și fig. 9.

⁶⁴ L. Bătrina, A. Bătrina, *O casă domnească în secolul al XVI-lea descoperită în cuprinsul ansamblului de la Bistrița (jud. Neamț)*, în „SCIVA”, 30, 1979, nr. 1, p. 35, fig. 1-2.

⁶⁵ Informațiile oferite de cronicari și de călătorii străini converg spre concluzia că, în cazul Iașilor, prin sintagma „curte domnească” se înțelegea un întreg complex de clădiri, în interiorul căruia se remarcă cea care adăpostea divanul mare sau spătăria, unde se afla tronul țării și se desfășurau diverse întruniri sau recepții, vezi C. Cihodaru, *Monumente istorice și de artă*, în vol. *Istoria orașului Iași*, vol. I, redactori responsabili: Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, Iași, 1980, p. 312.

⁶⁶ Al. Andronic, *Iași până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 92, fig. 6 (caseta A).

⁶⁷ N. Constantinescu, *Note arheologice și istorice asupra curții feudale de la Târgșor (secolele XV-XVII)*, în „SCIV”, 20, nr. 1, 1969, pp. 93-94 și fig. 1.

⁶⁸ Despina Măgureanu, Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, *Târgșorul Vechi. Noile cercetări de la Curtea Domnească*, comunicată prezentată la Sesiunea Anuală de Comunicări Științifice „Ecosinteze și etnosinteze carpatine”, ediția a XLI-a, organizată de Muzeul Județean Argeș, Pitești, 28-29 octombrie 2010.

⁶⁹ L. Bătrina, A. Bătrina, *O casă domnească în secolul al XVI-lea*, pp. 34-39.

⁷⁰ Adrian Andrei Rusu, *Donjoane din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, XVII, 1980, p. 181. Mai recent, vezi Idem, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 186.

numai în cazul primei faze a Curții domnești de la București, unde cercetările au scos la lumină o fortificație domnească de tip *motte*, compusă dintr-un donjon cu latura de 14 m și un șanț adânc de 2,10 – 2,30 m care îl proteja din toate părțile (fig. 15)⁷¹. Celelalte două cazuri cunoscute au fost descoperite în incintele curților domnești de la Suceava și Iași. Avem aici, așadar, o primă diferență față de donjoanele transilvănene, întrucât turnurile moldovenești nu au aparținut unor cetăți sau castele, ci unor ansambluri rezidențiale fără prea multe pretenții defensive. Cel de la Suceava (fig. 6), a fost ridicat, se pare, în timpul lui Petru Mușat. Având ziduri groase de 1,20 m și lungi de cca. 10 m, el reprezenta probabil singura fortificație a reședinței domnești din această perioadă și, totodată, singura construcție laică din zidărie, dat fiind faptul că celelalte locuințe erau din lemn⁷². Turnul curții din Iași a fost ridicat în epoca lui Ștefan cel Mare și se pare că flanca curtea care proteja incinta reședinței domnești. Zidurile, ca și cele ale curții, aveau grosimea de cca. 1 m, în vreme ce laturile sale ajungea în exterior la cca. 8 m⁷³. Și în acest caz, turnul era însoțit de clădiri cu funcție exclusiv rezidențială, o parte din resturile acestora fiind interceptate spre Sud, la o distanță de aproximativ 15 m. Această particularitate, sesizată și la Suceava după cum arătam mai sus, vine să sublinieze odată în plus funcția predominant defensivă a acestui tip de locuință. Revenind la turnul de la Iași, trebuie spus că având în vedere funcția sa de flancare, se poate consemna astfel și o a doua diferență în raport cu turnul donjon din spațiul transilvănean.

Concluzii. Arheologia medievală românească a îmbogățit în mod hotărâtor cunoștințele existente despre reședințele domnitorilor români de la Sud și Est de Carpați, numărul cazurilor cunoscute crescând aproape exponențial. Drept urmare, în prezent se poate vorbi despre constituirea unui repertoriu edificii de acest fel care este suficient de variat, dar și cuprinzător, pentru a furniza rezultate relevante unei analize de genul celei pe care ne-am propus-o în rândurile de față. Faptul devine evident odată cu constatarea, evidențiată în rândurile anterioare, că inventarierea acestui repertoriu scoate la iveală existența unei tipologii. Grație rezultatelor cercetărilor arheologice mai putem observa însă și un alt aspect care merită a fi subliniat aici: tipurile analizate încadrează nu numai locuințe ridicate de reprezentanții puterii centrale, ci și locuințe ridicate în mediul boieresc sau cel al patriciatului urban. Concluzia care se desprinde de aici este una importantă pentru istoria arhitecturii medievale românești: modelul locuințelor domnești a iradiat către celelalte medii nobiliare autohtone, dând astfel naștere unei tipologii mai cuprinzătoare, a casei nobiliare românești. Mai departe, câștigurile care ar putea fi obținute de pe urma sistematizării, generalizării și schematizării informațiilor despre vechile locuințe nobiliare ar putea fi probabil mai multe, dar două dintre ele ni se par a fi primordiale. Primul se leagă de introducerea acestor informații în circuitul didactic și, în special, în cel universitar, acolo unde studierea arhitecturii medievale românești se reduce de regulă la un singur capitol, cel rezervat arhitecturii eclesiastice. Cu timpul, astfel de date ar putea fi preluate și în manualele școlare, din care în prezent arhitectura medievală românească lipsește cu

⁷¹ P. I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV-XV*, p. 314 și fig. 1.

⁷² M. D. Matei, Em. I. Emandi, *Cetatea de scaun și Curtea domnească din Suceava*, pp. 135-38; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească*, pp. 74-78.

⁷³ Al. Andronic, E. Neamțu, M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp. 202-203 și fig. 1; Al. Andronic, *Iași până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 1986, p. 52 și fig. 6.

desăvârșire. Prezentarea lor în paralel cu arhitectura occidentală, ar putea permite înțelegerea mult mai facilă a stadiului de dezvoltare pe care l-a atins societatea autohtonă în evul de mijloc. Cel de-al doilea câștig se leagă tot de o perspectivă comparativă și se referă la crearea premiselor pentru înțelegerea genezei acestor construcții. Dat fiind faptul că până în secolul al XIV-lea spațiul românesc nu a oferit (cel puțin până acum) cazuri de edificii civile din zidărie, devine aproape o certitudine că ele nu sunt autohtone, ceea ce înseamnă că așezarea lor în contextul arhitecturii bizantino-balcanice și central-europene ar putea să ofere un răspuns la întrebarea care vor fi fost originile vechilor locuințe nobiliare românești.

THE TYPOLOGY OF THE LORDLY DWELLINGS IN THE 14-TH – 16-TH CENTURIES. A FEW PRELIMINARY ASPECTS

Abstract

The paper wants to reconsider the typology of the dwellings built by the representatives of the political power in the 14-th – 16-th centuries. Considering the results of the archaeological researches performed in the last half of the century, the author found three sorts of civil or ecclesiastic dwellings: houses, palaces and donjon-towers. Usually, the houses were simple constructions with two storeys. There were two types of houses: storey houses and houses with cellars. Sometimes near the houses a small two storey tower was built. The ground floor of the houses with cellars was similar to the one of the other type of houses. A narrow inclined passage (rom. *gârlici*) permitted the access to the lower floor (that had semicircular arches). The palaces were bigger and more complex. The rooms are more numerous and they are no longer placed following the longitudinal axis of the building (as in the houses) and they have more entrances. The donjon-towers (there are three such constructions) are rectangular towers; two of them represent the only fortifications of the residential complexes they were part of.

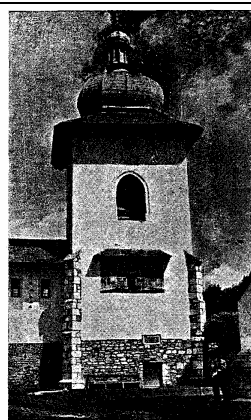

Fig. 3. — Casă domnească de la mănăstirea Bistrița (reg. Bacău). Fațada de sud

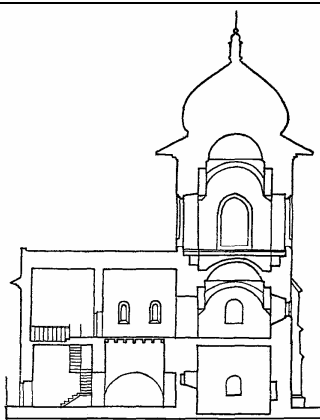

Fig. 4. — Secțiune longitudinală a casei de la mănăstirea Bistrița

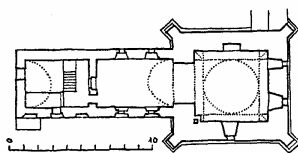

Fig. 5. — Planul casei

Fig. 1. Mănăstirea Bistrița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954.

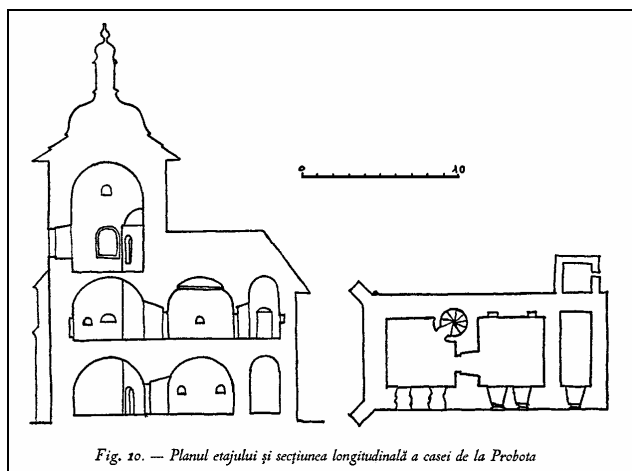
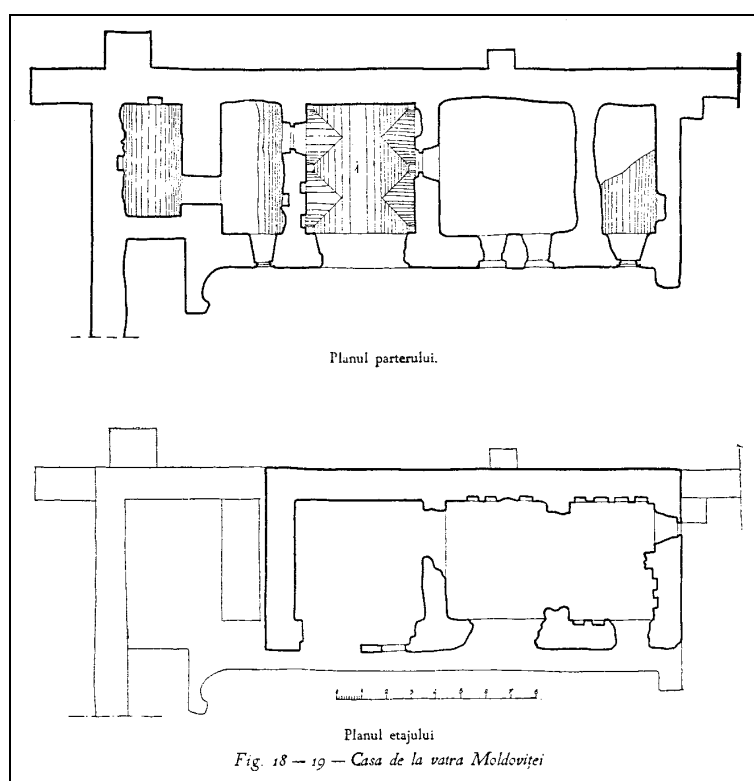
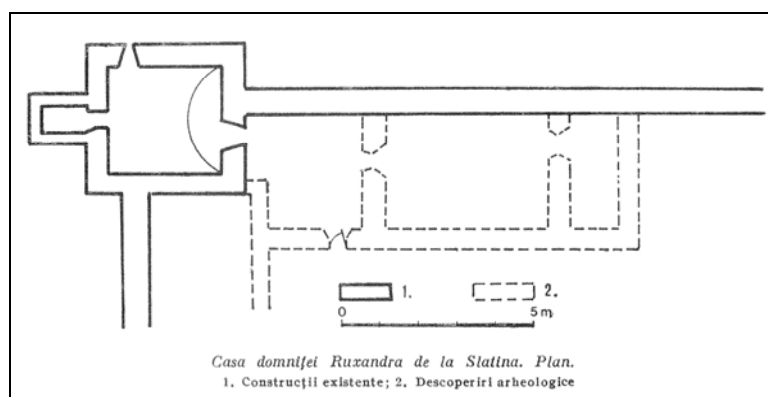

Fig. 10. — Planul etajului și secțiunea longitudinală a casei de la Probota

Fig. 2. Mănăstirea Probota. Clisiarnița.
După Corina Nicolescu, 1954.

*Fig. 3. Mănăstirea Moldovița. Clisiarnița
După Corina Nicolescu, 1954 .*

*Fig. 4. Mănăstirea Slatina. „Casa Domniței Ruxandra”.
După Corina Nicolescu, 1979.*

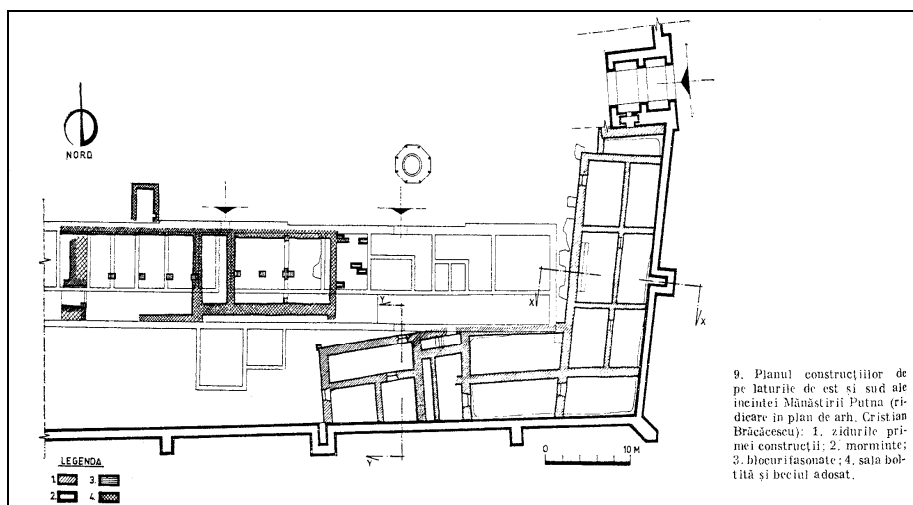

Fig. 5. Mănăstirea Putna. Casele domnești.

După Mircea D. Matei, Alexandru Rădulescu și Radu Ciuceanu, 1983.

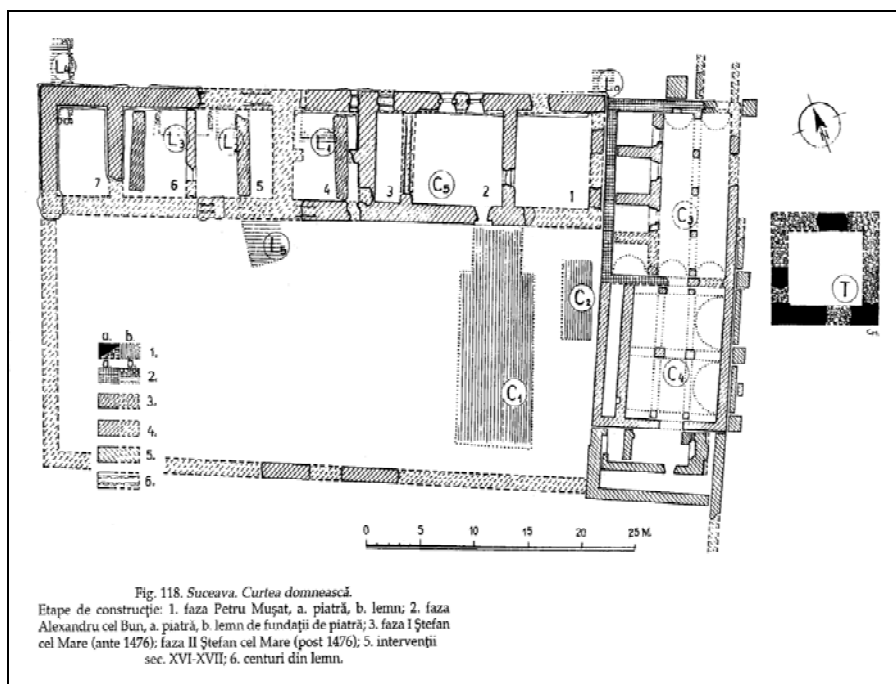

Fig. 6. Suceava. Curtea Domnească. După Cristian Moises, 2001.

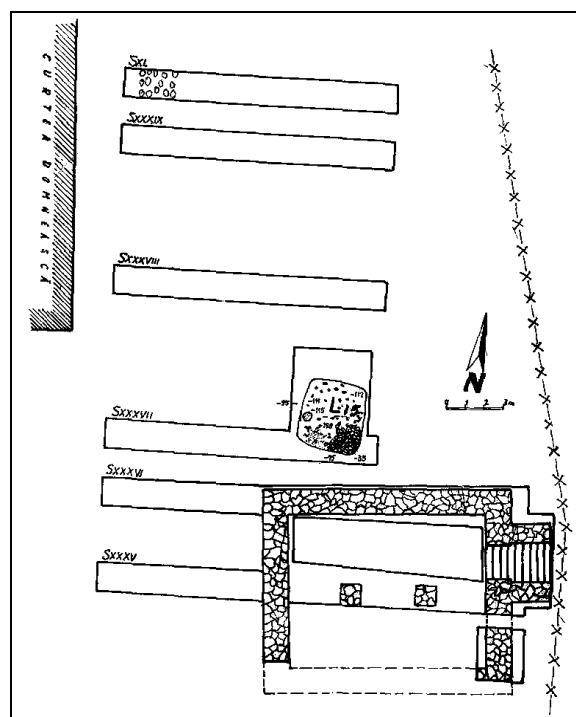

Fig. 7. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon și Ioan Mitrea, 1996.

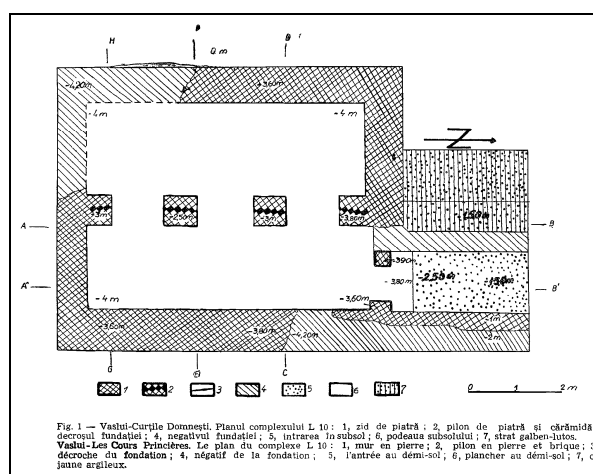

Fig. 8. Vaslui. Casa domnească.
După Alexandru Andronic și Rica Popescu, 1982.

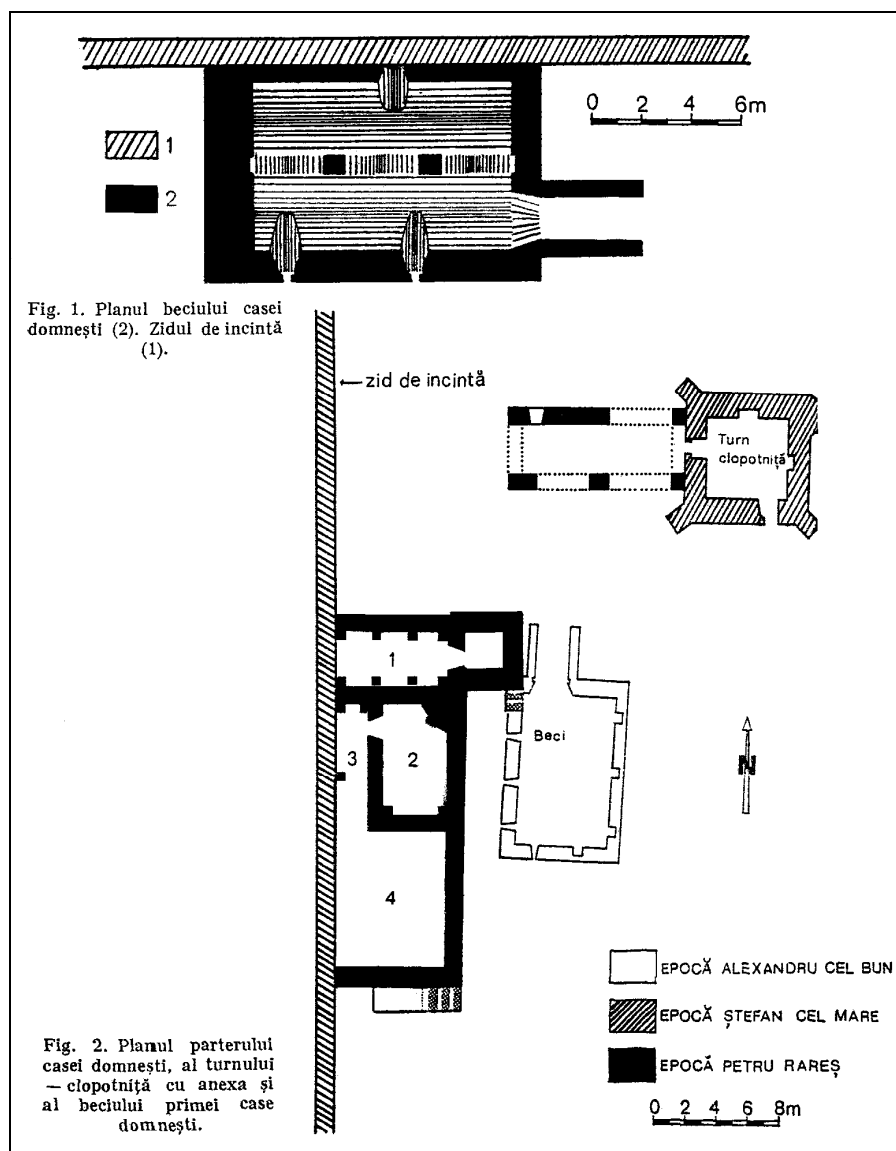

Fig. 9. Mănăstirea Bistrița. Casele domnești.
După Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, 1975.

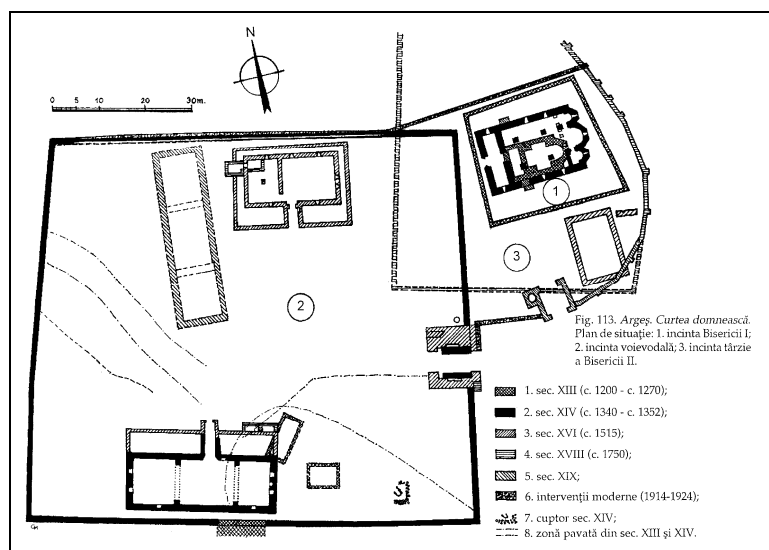

Fig. 10. Curtea de Argeș. Curtea domnească.
După Cristian Moisesu, 2001.

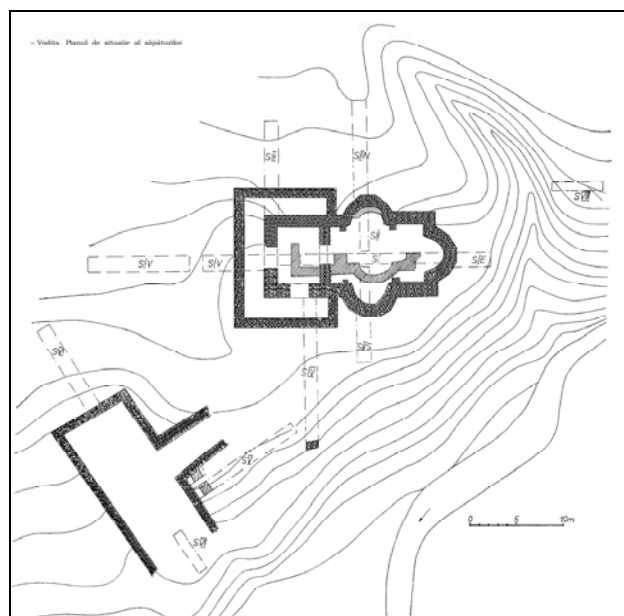

Fig. 11. Mănăstirea Vodița.
După Gheorghe I. Cantacuzino, 1971.

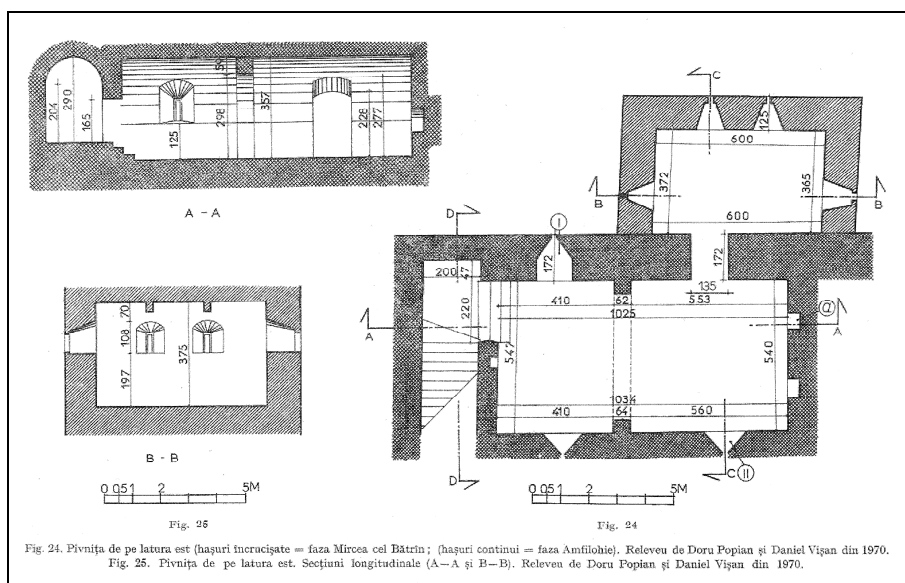

Fig. 12. Mănăstirea Cozia. Casă domnească.
După Pavel Chihaia, 1972.

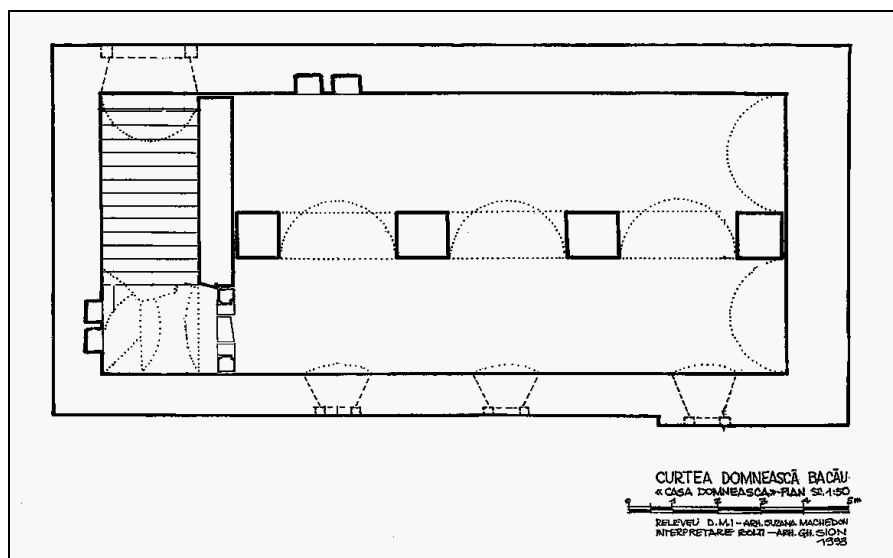

Fig. 13. Bacău. Casă domnească.
După Al. Artimon și Ioan Mitrea, 1996.

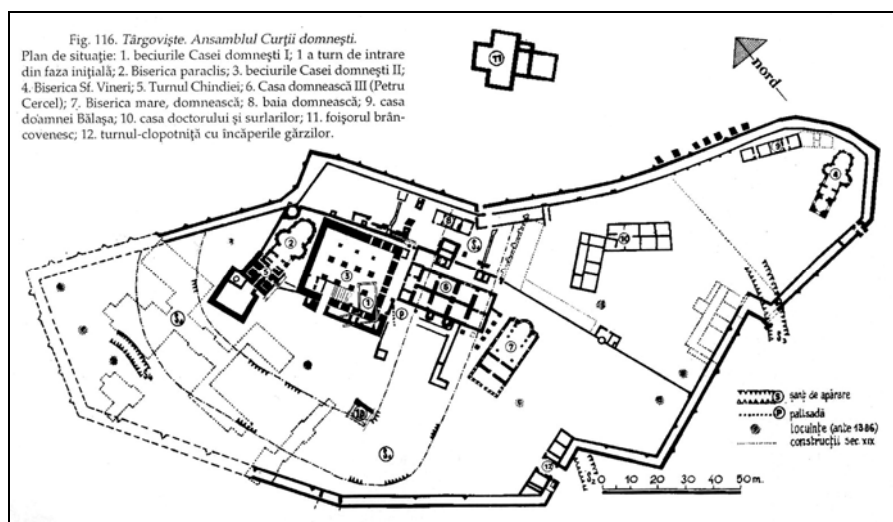

Fig. 14. Târgoviște. Curtea domnească.
După Cristian Moisescu, 2001.

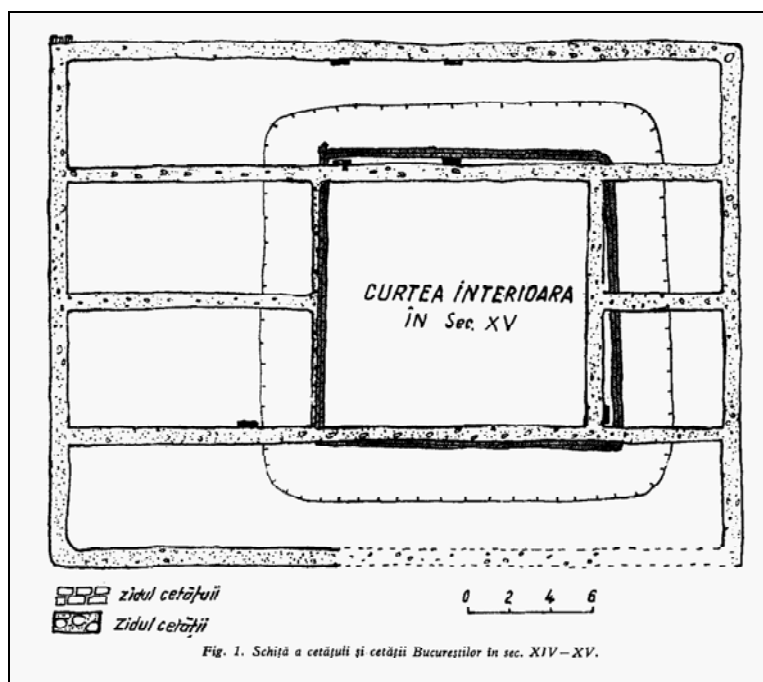

Fig. 15. București. Curtea domnească în secolul al XV-lea.
După Panait I. Panait, 1969.

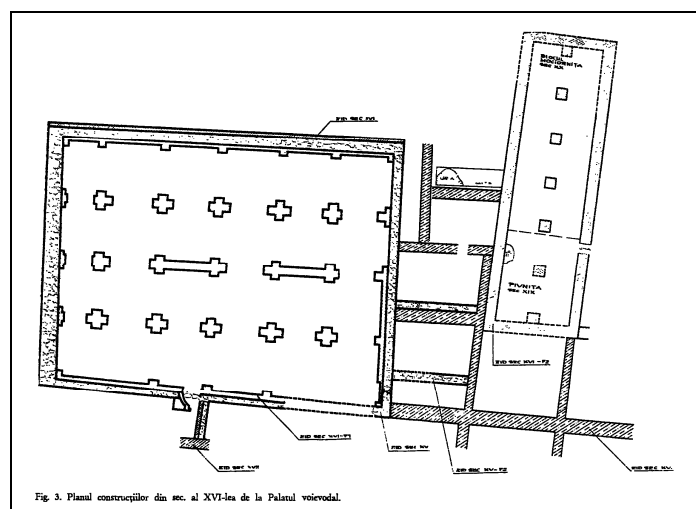

Fig. 16. București. Palatul domnesc din secolul al XVI-lea.
După Panait I. Panait, 1973.

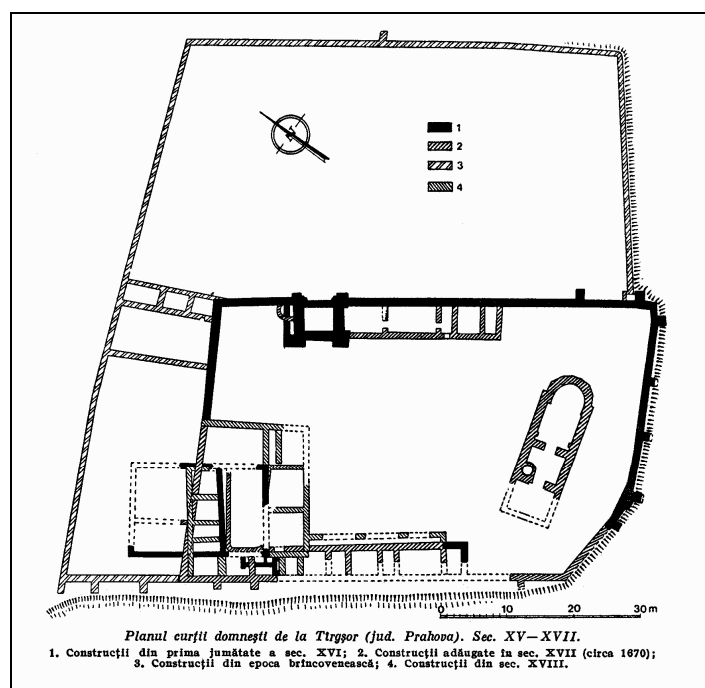

Fig. 17. Târgșor. Curtea domnească.
După Corina Nicolescu, 1979.

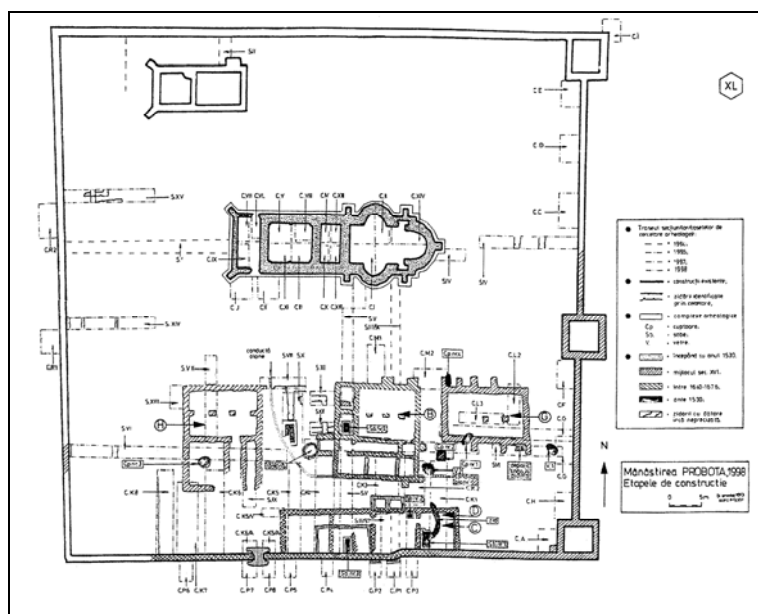

Fig. 18. Mănăstirea Probota.
După Voica Maria Pușcașu, 1999.

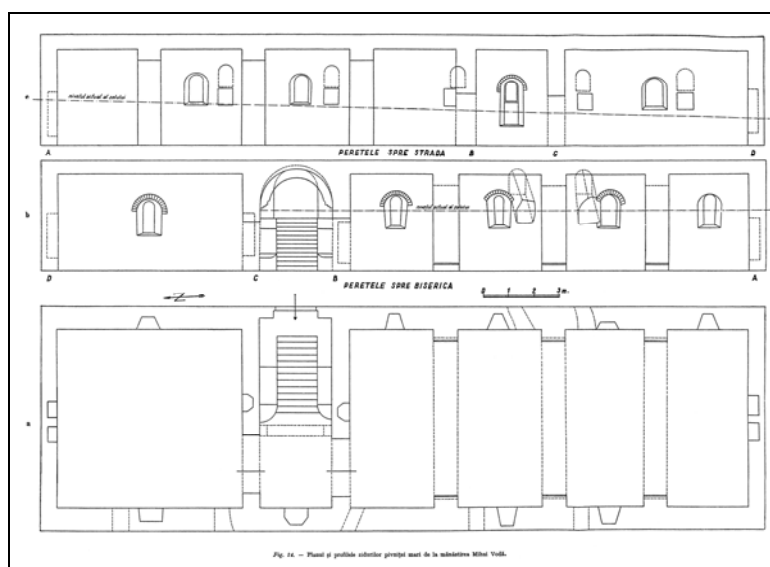

Fig. 19. București. Mănăstirea Mihai Vodă. Pivniță.
După Gheorghe Cantea, 1959.

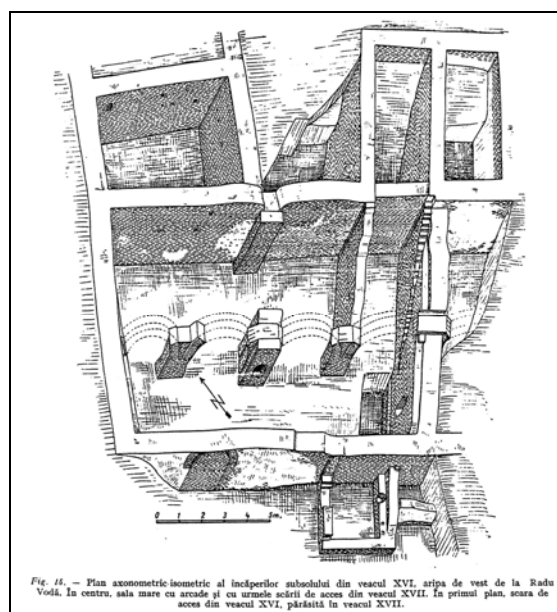

Fig. 20. București. Mănăstirea Sf. Troiță. Casa domnească.
După Ion Ionașcu și Vlad Zirra, 1959.

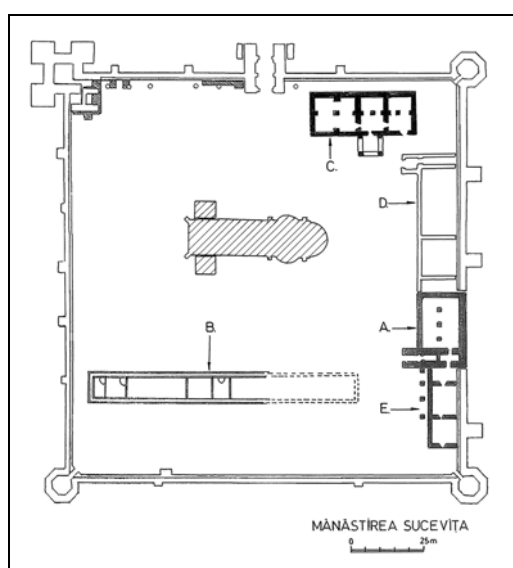

Fig. 21. Mănăstirea Sucevița.
După Nicolaie N. Pușcașu și Voica Maria Pușcașu, 2006.